ՀՏԴ 94(479.243)

Պատմություն

Իսկուհի ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ
ԱրՊՀ պատմության և քաղաքագիտության ամբիոնի ավագ դասախոս, պ.գ.թ.
E-mail: iskuhi82@mail.ru

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՀԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ (1995-2005ԹԹ.)

Հոդվածում քննվում է Արցախի Հանրապետության սոցիալական համակարգը, որը խոր ճգնաժամ էր ապրում Արցախյան առաջին պատերազմի հետևանքով: Ռազմագործողությունների շրջանում երկրամասի բնակչության մեծամասնությունը կրեց զգալի կորուստներ և զրկվեց սոցիալական պահանջները բավարարելու հնարավորություններից:

Խնդիրների լուծման, առհասարակ համակարգի վերափոխման մեկնարկը տրվեց հետպատերազմյան շրջանում, ինչը հնարավորություն տվեց հաղթահարել ճգնաժամը, մեղմել սոցիալական խնդիրները:

ԼՂ Հանրապետությունում սոցիալական պաշտպան-վածության և բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման միջոցառումները իրականացվում էին օրենսդրական մակարդակով:

Սոցիալական ոլորտում առկա խնդիրները լուծելու նպատակով, ԼՂՀ –ում ընդունված մի շարք օրենքներ՝ սոցիալական ապահովագրության, սոցիալական աջակցության, կենսաթոշակային, բնակչության զբաղվածության ապահովման, աշխատանքի և աշխատավարձերի համակարգերի կատարելագործման վերաբերյալ, հնարավորություն տվեցին մեղմացնել

ստեղծվածը վիճակը, սակայն ԼՂՀ–ում իրականացվող սոցիալական բարեփոխումները դեռևս համարժեք չէին բնակչության կենսական հիմնախնդիրներին:

Պետական միջոցառումներից բացի, Արցախի սոցիալական ոլորտը մեծ աջակցություն ստացավ Սփյուռքից՝ հիմնադրամներից, բարեգործական կազմակերպություններից, առանձին անհատների ներդրումներից, որը հնարավորություն տվեց լուծելու ոլորտի մի շարք հրատապ խնդիրներ:

Ոլորտի հիմնական ճյուղերի բարելավումը պետության կողմից դիտարկվում էր որպես ազգային անվտանգության ապահովման կարևորագույն հարցերի լուծում:

Բանալի բառեր՝ սոցիալական պաշտպանվածություն , առողջապահություն, փախստականներ, վերաբնակեցում, հաշմանդամներ, թոշակառուներ, գործազրկություն, բարեփոխումներ, օրենքներ, ներդրումներ:

И.Аванесян

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРЦАХ В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД / 1995-2005 ГГ./

В статье обсуждается социальная система Республики Арцах, которая пережила глубокий кризис вследствие первой Арцахской войны.

Во время войны большая часть населения страны понесла значительные потери и лишилась возможностей для удовлетворения социальных требований.

Решение проблем, начало реформирования общей системы было дано в послевоенный период, что позволило преодолеть кризис, смягчить социальные проблемы.

Мероприятия по повышению социальной защищенности и уровня жизни населения НКР осуществлялись на законодательном уровне.

С целью решения существующих проблем в социальной сфере, ряд законов НКР о социальном страховании, социальном содействии, пенсионном обеспечении, обеспечении занятости населения, совершенствовании

систем труда и заработной платы, позволили смягчить создавшуюся ситуацию, однако осуществляемые в НКР социальные реформы еще не были адекватны жизненным проблемам населения.
Помимо государственных мероприятий, социальная сфера Арцаха получила большую поддержку от диаспоры-фондов, благотворительных организаций, вкладов отдельных лиц, что позволило решить ряд насущных проблем сферы.
Улучшение основных отраслей сферы рассматривалось государством решение важнейших вопросов обеспечения национальной безопасности.
Ключевые слова: социальная защита, здравоохранение, беженцы, переселение, инвалиды, пенсионеры, безработица, реформы, законы, инвестиции:.

I.Avanesyan

SOCIAL TRANSFORMATIONS IN THE REPUBLIC OF ARTSAKH IN THE POST-WAR PERIOD / 1995-2005/

The article discusses the social system of the Republic of Artsakh, which experienced a deep crisis as a result of the First Artsakh War.
During the war, most of the country's population suffered significant losses and lost opportunities to meet social demands.
The solution of problems, the beginning of the reform of the general system was given in the post-war period, which made it possible to overcome the crisis, mitigate social problems.
Measures to improve social security and living standards of the NKR population were carried out at the legislative level.
In order to solve the existing problems in the social sphere, a number of laws of the NKR on social insurance, social assistance, pension provision, employment provision, improvement of labor and wage systems made it possible to mitigate the situation, but the social reforms implemented in the NKR have not yet been adequate to the vital problems of the population.

In addition to state events, the social sphere of Artsakh received great support from the diaspora - foundations, charitable organizations, contributions of individuals, which allowed solving a number of pressing problems of the sphere. The improvement of the main branches of the sphere was considered by the state to solve the most important issues of ensuring national security.

Key words: *social protection, healthcare, refugees, resettlement, disabled people, pensioners, unemployment, reforms, laws, investments:*

Սոցիալական պաշտպանվածությունը հանդիսանում է պետության քաղաքականությունը՝ ուղղված մարդկանց սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական և այլ իրավունքների ազատությունների և շահերի ապահովմանը: Սոցիալական խնդիրները՝ աշխատանքի և հանգստի, ծերության, հաշմանդամության, առողջության պահպանման, գործազրկությունից պաշտպանվածության, կրթության, բնակարանի և մի շարք այլ հարցեր, իրագործվում են պետության կողմից ընդունված մի շարք օրենքների գերակայությամբ:

Պայմանավորված առաջին պատերազմով՝ Արցախի Հանրապետության բնակչությունը ոչ միայն կրեց զգալի կորուստներ, այլև զրկված էր սոցիալական պահանջները բավարարելու հնարավորություններից՝ սով, նկուղային կյանք, էներգիայի ճգնաժամ, ռմբակոծություններ, հրետակոծություններ, հազարավոր զոհեր, վիրավորներ, գերիներ, բռնագաղթ: Հրադադարի հաստատումից հետո Արցախում առաջնահերթ խնդիր դարձան նաև սոցիալական ոլորտի վերափոխումները:

Հարկ է նկատել, որ ԼՂՀ-ում սոցիալական պաշտպանվածության և բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման միջոցառումներն իրականացվում են «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պետական անկախության մասին» 1992թ. հունվարի 6-ին ընդունված Հռչակագրի[1] և 2006թ. դեկտեմբերի 10-ի հանրաքվեով ընդունված Սահմանադրության սկզբունքներից ելնելով[2]:

---

[1] *«ԼՂ Հանրապետություն», թիվ 27, 12.03.1998:*

[2] *ԼՂՀ Սահմանադրություն, Ստեփանակերտ, 2007, հոդված 7, էջ 7: Արցախում, որտեղ «մարդու արժանապատվությունը հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից», բնակչության սոցիալական խնդիրները և կենսամակարդակի հարցերը թե՛ պետության, թե՛ հասարակության ուշադրության կենտրոնում են:*

Սոցիալական ոլորտում առկա խնդիրները լուծելու նպատակով ԼՂՀ –ում ընդունվեցին մի շարք օրենքներ՝ սոցիալական ապահովագրության, սոցիալական աջակցության, կենսաթոշակային, բնակչության զբաղվածության ապահովման, աշխատանքի և աշխատավարձերի համակարգերի կատարելագործման վերաբերյալ: Այսպես, 1995թ. հունիսի 19-ի ԼՂՀ կառավարությունը ընդունեց որոշում՝ «ԼՂՀ աշխատանքի վարձատրության նվազագույն չափի, բյուջետային հիմնարկների աշխատողների աշխատավարձի, կենսաթոշակների, նպաստների և կրթաթոշակների չափերի բարձրացման մասին», նույն թվականի նոյեմբերի 21-ին՝ «Միայնակ մայրերի պետական նպաստի նշանակման և վճարման կարգի մասին», 1996թ. փետրվարի 6-ին՝ «ԼՂՀ աշխատանքային վարձատրության նվազագույն չափի, բյուջետային հիմնարկների աշխատողների աշխատավարձի, նպաստների և կրթաթոշակների չափերի բարձրացման մասին» որոշումներ[1], որի արդյունքում բարձրացվեցին կենսաթոշակների, նպաստների, կրթաթոշակների և աշխատավարձերի չափերը:

1998թ. հանրապետությունում սկսեց գործել պետական նպաստների համակարգը, ըստ որի ամենամյա նպաստներ նշանակվեցին հաշմանդամ երեխաներին՝ 4000 դրամ, երկկողմանի ծնողազուրկ երեխաներին՝ 3000 դրամ, չորս և ավելի անչափահաս երեխաներ ունեցող ընտանիքների երեխաներին՝ 2000-ական դրամ[2]: Նպաստներ սահմանվեցին նաև միայնակ մայրերին և գործազուրկի կարգավիճակ ունեցող անձանց: Մինչ այդ, 1996 թ. նոյեմբերի 6-ին ընդունվել էր «ԼՂՀ քաղաքացիների պետական կենսաթոշակային ապահովության մասին» օրենքը, ըստ որի հինգ տարվա աշխատանքային ստաժի առկայության դեպքում , իսկ կանայք՝63 տարեկանը լրացած հիմնական կենսաթոշակային չափը սահմանվեց 2860 դրամ, ապահովագրական ստաժի մեկ տարվա արժեքը՝ 30-60 դրամ: Արդեն 2001 թ. հանրապետությունում վճարվող կենսաթոշակները միջին չափով հավելավճարի հետ կազմեցին ավելի քան 9000 դրամ[3]:

Իրականացվող նախաձեռնությունները կարողացան մեղմացնել ստեղծվածը վիճակը, սակայն ԼՂՀ–ում իրականացվող սոցիալական բարեփոխումները դեռևս համարժեք չէին բնակչության կենսական հիմնախնդիրներին: Հետպատերազմյան շրջանում ԼՂՀ–ում ամսական կենսաթոշակը ցածր էր ոչ միայն սպառողական , այլ նաև պարենային

---

[1] ***Մինասյան Է.,*** *Հայաստանի Երրորդ Հանրապետության պատմություն, Երևան , 2013, էջ 184:*

[2] *ԼՂՀ վիճակագրական տարեգիրք 1995-1999, Ստեփանակերտ ,2002, էջ 45-50:*

[3] *Նույն տեղում:*

զամբյուղի նվազագույն մակարդակից[1]: Ստեղծված վիճակը թելադրում էր նախապայմաններ ստեղծել նոր կենսաթոշակային համակարգի ներդրման համար, որը հիմնված կլինի յուրաքանչյուր անհատի կողմից կատարված վճարումների և ստացվելիք կենսաթոշակի մեծության կապի վրա: Չնայած տարեցտարի նկատվում էր կենսաթոշակների չափերի ավելացում, այնուհանդերձ, կապված շուկայական գների զուգընթաց աճի հետ, թոշակառուն իր կարգավիճակում դրական փոփոխություններ քիչ էր նկատում: Կենսաթոշակառուների շարքում քիչ տեղ չէին զբաղեցնում հաշմանդամները: 2004թ. տվյալներով հաշմանդամները կազմում էին հանրապետության թոշակառուների 29.5 տոկոսը[2]: Հաշմանդամ դառնալու պատճառների՝ գնահատման ժամանակ՝ 50.6 տոկոսը պատերազմում վնասնելու հետևանք էր , իսկ երեխաների 88.9 տոկոսի հաշմանդամության պատճառը բնածին անկարողությունը [3]: Հաշմանդամության համար նախատեսվող թոշակները և օգնությունները չէին բավարարում հաշմանդամների պահանջները և չնայած ձեռնարկվում էին սոցիալական միջոցառումներ՝ աջակցություններ, այնուհանդերձ չէին բարելավվում նրանց կենսապայմանները: Դրա մասին են վկայում մամուլում հրապարակված բազմաթիվ նյութերը և հաշմանդամների կողմից պատկան մարմիններին ուղղված նամակ-դիմումները: Պետական միջոցառումներից զատ, նկատվում էր նաև բարեգործական կազմակերպությունների, առանձին անձանց կողմից աջակցությունները սոցիալական նշված խմբին, ինչը նպաստում էին առկա խնդիրների որոշակի չափով լուծմանը:

Հանրապետությունում սոցիալական խնդիրների լուծման գործընթացում կարևոր տեղ են զբաղեցնում աղքատության հաղթահարումն ու ապրելակերպի մակարդակի բարձրացման համար կազմակերպվող աշխատանքները: Սկսած 1995 թվականից ՝ ԼՂՀ-ում պահպանվում է մակրոտնտեսական կայունությունը , որը բնութագրվում է տնտեսական ցուցանիշների դրական տեղաշարժերով, ինչն էլ նպաստեց սոցիալական ոլորտներում մի շարք ծրագրերի իրագործմանը: Աղքատության նվազեցման հանգամանք հանդիսացավ հանրապետությունում տարեցտարի աշխատավարձի և կենսաթոշակի բարձրացումը: Սակայն աշխատատեղերի բացակայությունը նպաստում էր աղքատության մեծացմանը: Միաժամանակ աղքատությունը ոչ միայն աշխատատեղերի

---

[1] *Աբրահամյան Հ., Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն.Սոցիալ-տնտեսական, հասարակական-քաղաքական և մշակութային կյանքը /2000-2008թթ/, Երևան, 2013, էջ 216: 2002թ. տվյալներով կենսաթոշակը կազմել է միջին ամսական աշխատավարձի 25.6 տոկոսը:*

[2] *ԼՂՀ վիճակագրական տարեգիրք 2000-2006թթ., Ստեփանակերտ, 2007, էջ 75:*

[3] *«Ազատ Արցախ», թիվ 28, 05.06.2008:*

բացակայության արդյունք էր, այլև հետևանք արտադրության տեխնիկական հետամնացության ու աշխատանքի խիստ ցածր արտադրողականության: Աշխատատեղերի բացակայության պայմաններում մարդիկ փորձեցին աղքատությունը հաղթահարել արտագնա աշխատանքի հաշվին, ինչը հետագայում առաջ բերեց արտագաղթի: Արտագաղթը ծանր հետևանքներ էր թողնում հանրապետության ոչ միայն տնտեսության, այլև ռազմավարության վրա: ԼՂՀ ազգային վիճակագրության ծառայության տվյալներով՝ 2000թ. հանրապետությունից արտագաղթել են 720, 2001թ.՝ 857, 2002թ.՝ 511, 2003թ.՝ 694, 2004թ.՝1657 մարդ[1]: Բնակչության գործազրկության մեղմացման, արտագաղթի կանխման, սոցիալական պայմանների և կենսամակարդակի բարձրացման համար կարևոր է նոր աշխատատեղերի բացումը: Ստեղծված վիճակը ենթադրում էր պետության կողմից ակտիվ տնտեսական քաղաքականության մշակում:

1997թ. ընդունվեց օրենք՝ ԼՂՀ «Բնակչության զբաղվածության մասին»[2], որում դրվեցին աշխատանքի շուկայի ձևավորման իրավական հիմքերը: Իրականացվեց մի շարք աշխատանքներ, որի արդյունքում հանրապետությունում ստեղծվեցին մանր և միջին ձեռնարկություններ: Այսպես, լայն հնարավորություններ բացվեցին բնակչության մեծ խմբերին աշխատատեղերում ընդգրկելու համար, ինչը նպաստեց աշխատատեղերի ավելացմանը, արտադրության ծավալների մեծացմանը, ինչպես նաև սոցիալական մի շարք հիմնախնդիրների լուծմանը: Նոր աշխատատեղերի բացումն առաջին հերթին հնարավոր էր կապիտալ ծախսերի և անհատական ներդրումների հաշվին: Հատկապես 2000-ական թվականների սկզբներին աշխատատեղեր բացվեցին ալրաղացներում, թռչնաբուծական ֆաբրիկաներում, փայտի վերամշակման ձեռնարկություններում, գինու գործարաններում, սննդամթերքների արտադրության ձեռնարկություններում: Մանր և միջին ձեռնարկությունների բացումը որոշ չափով նվազեցրեց բնակչության արտագաղթը և նպաստեց սոցիալական պայմանների կարգավորմանը:

Սոցիալական ոլորտում կարևորագույն տեղ է զբաղեցնում փախստականների վերաբնակեցման հարցը, որը հանդիսանում է նաև ազգային անվտանգության խնդիր: 1992թ. հունիսի 16-ին ԼՂՀ նախարարների խորհրդի որոշմամբ ստեղծվեց բռնագաղթածների և փախստականների ընդունման ու տեղավորման հանրապետական հանձնաժողով, որը գործում էր շուրջօրյա[3]: Առաջին փախստականների

---

[1] *ԼՂՀ վիճակագրական տարեգիրք 2002-2008, Ստեփանակերտ, 2009, էջ18:*

[2] *ԼՂՀ գործող օրենքների ժողովածու 1994-2001թթ., մաս Ա, Ստեփանակերտ , 2001, էջ 29:*

[3] ***Աբրահամյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 229:*

մուտքը Լեռնային Ղարաբաղ տեղի ունեցավ դեռևս 1988թ. Սումգայիթում տեղի ունեցած ոճրագործությունից հետո, ինչը շարունակվեց պատերազմի տարիներին: Հանձնաժողովի կողմից կազմակերպվեցին մի շարք աշխատանքներ՝ փախստականներին տեղավորելու, սննդամթերք տրամադրելու և այլ խնդիրներ լուծելու համար: Նկատենք, որ թե՛ պատերազմի օրերին և թե՛ հետպատերազմյան շրջանում, Արցախում ապաստանած փախստականների մի մասը բռնեց արտագաղթի ճանապարհը, որը պայմանավորված էր ինչպես պատերազմական վիճակով, այնպես էլ և սոցալական վիճակով[1]: Հետագա տարիներին կազմակերպվող աշխատանքները կարողացան որոշ չափով մեղմել փախստականների վիճակը, սակայն նրանց խնդիրները ամբողջական լուծում չստացան:

Հրատապ խնդիր է նաև հանրապետության վերաբնակեցման քաղաքականությունը: 2001թ. հունիսի 4-ին ընդունվեց ԼՂՀ Կառավարության «ԼՂՀ տարածքում վերաբնակեցվող ընտանիքներին տրամադրվող արտոնությունների մասին» թիվ 222 որոշումը, ըստ որի ԼՂՀ-ում վերաբնակվող անձանց և նրանց ընտանիքների համար սահմանվեցին մի շարք արտոնություններ, ինչը զգալիորեն նպաստեց վերաբնակեցման աշխուժացմանը[2]:

Այսպես , 2002թ. Արցախի Հանրապետությունում վերաբնակվեց 1186 մարդ, իսկ 511-ը՝ մեկնեց երկրից: Հարկ է նկատել, որ ներգաղթողների 80.2 տոկոսը՝ 1040 մարդ, տեղափոխվել է Հայաստանի Հանրապետությունից[3]: Արցախի կառավարությունը հանրապետությունում վերաբնակեցման աշխատանքների արդյունավետությունը բարձրացնելու և առավելագույնս կանոնակարգելու նպատակով միգրացիայի, փախստականների և վերաբնակեցման վարչությանը հանձնարարեց շահագրգիռ նախարարությունների, մյուս պատկան մարմինների հետ մեկամսյա ժամկետում լրամշակել, ԼՂՀ կառավարության քննարկմանը ներկայացնել վերաբնակեցման պետական ու մարդասիրական միջոցների հաշվին

---

[1] *«Ազատ Արցախ», թիվ 15, 21.12.2002: 1992թ. Արցախում բռնագաղթվածների և փախստականների թիվը հասնում էր 35 հազարի:*

[2] *ԼՂՀ Կառավարության ընթացիկ արխիվ, որոշում թիվ 122, 04.07.2001:Արտոնությունների մեջ մտնում էր վերաբնակիչներին բնակարանով ապահովելը , միանվագ օգնություն ցուցաբերելը, սոցիալ- կենցաղային կարիքների բավարարումը, գյուղատնտեսությամբ զբաղվողներին օգնության տրամադրումը և այլն:*

[3] *«Ազատ Արցախ», թիվ 8, 23.01.2003: 2003թ. հունվարի 1-ից ԼՂՀ կառավարությանն առընթերն գործող միգրացիայի, փախստականների և վերաբնակեցման վարչության որոշմամբ նախատեսվեցին արտոնություններ, որոնք սահմանվել էին վերաբնակիչների համար, պետք է գործեն նաև փախստականների համար: Արցախ վերադարձող փախստականները հիմնականում գալիս էին Հրազդանից, Երևանից, Աբովյանից, Ստեփանավանից,Ռուսաստանի Դաշնությունից :*

իրականացվող ծրագրերի գործընթացում նոր բնակավայրերի ընտրության և շինարարության իրականացման կարգը՝ իր մանրամասնություններով, մշակել համապատասխան կարգ պաշտպանության բանակի՝ բնակարանից զուրկ սպաներին վերաբնակեցման ծրագրում ներառելու վերաբերյալ [1] : Հանրապետությունում, 2003 թվականից սկսած, յուրաքանչյուր տարում վերաբնակվողների համար նախատեսվում էին նոր արտոնություններ, որով հնարավորություններ էին ստեղծվում վերաբնակիչների աշխատանքի և կենցաղի հետ կապված հարցերը լուծելու: Արցախի վերաբնակեցման ծրագրի իրագործմանը նպաստում էին նաև տարբեր հիմնադրամներ, առանձին ներդրողներ: Ծրագրի իրագործմանը նպաստում էր «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամը, «Թուֆենկյան» հիմնադրամը, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միությունը, ինչպես նաև առանձին ներդրողներ: Հարկ է նկատել, որ վերաբնակեցումն հիմնականում կազմակերպվում էր Քարվաճառի, Քաշաթաղի, Մարտակերտի շրջաններում, Շուշի քաղաքում: Վերաբնակեցման ծրագրերը շարունակվեցին նաև հաջորդ տարիներին:

Սոցիալական ոլորտում առավել նշանակալի տեղ ունի բնակչության բուժօգնության և սպասարկման հարցը:

Արցախյան առաջին պատերազմի շրջանում ԼՂՀ-ում ոչնչացվել էր առողջապահական համակարգի գրեթե 80 տոկոսը[2]: Պետք է նկատենք, որ պատերազմը իր կնիքը թողեց նաև այդ ոլորտի վրա: Նշենք, որ առողջապահական համակարգում խնդիրը ոչ միայն կադրերի բացակայությունն էր, այլ նաև հիվանդանոցային հիմնարկների ոչ բարվոք վիճակը, գյուղերում բժշկական կետերի բացակայությունը: Հետպատերազմյան տարիներին բավականին ջանքեր գործադրվեցին վերականգնելու համակարգը: Աշխատանքներն իրականացվում էին կառավարության նախաձեռնությամբ՝ ինչպես պետական միջոցների, այնպես և Սփյուռքի մի շարք բարեգործական ընկերությունների հաշվին: Առողջապահության ոլորտի խնդիրները կարգավորելու ուղղությամբ կառավարության որոշակի միջոցառումները տվեցին իրենց արդյունքները: Կարևոր նախաձեռնություն էր «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի միջոցներով Ստեփանակերտում 2004-2005թթ. համաբուժարանի նոր շենքի կառուցումը, որը իր բուժական ժամանակակից սարքավորումներով նմուշային օրինակ էր հանդիսանում: Մասնավոր բուժօգնության հետ

---

[1] *ԼՂՀ Կառավարությանն առընթեր արխիվ, որոշում թիվ 253, 26.08.2003:*

[2] *«Հայաստանի Հանրապետություն», թիվ 21, 06.02.2007:*

պետության աջակցությամբ իրականացվում էր նաև անվճար բուժօգնություն:

Արցախի առողջապահության հարցում թույլ օղակ էին հանդիսանում գյուղական բնակավայրերը: Այստեղ ժամանակակից բուժկետների բացակայությունից բացի, կար նաև կադրերի խնդիր, մի բան, որը հանդիսանում է գյուղի բնակչության արտագաղթի պատճառներից մեկը: Առողջապահության համակարգում իրականացվող փոփոխությունները ընթանում էին տարբեր ուղղություններով , որն էլ դրական տեղաշարժ բերեց ոլորտին: Սակայն համակարգում շարունակում էին գոյություն ունենալ մի շարք հրատապ խնդիրներ: Հանրապետությունում մեկ շնչի հաշվով կատարվող առողջապահական ծախսերը ցածր էին: Օրինակ, 2004թ. այն կազմում էր 7100 դրամ, 2005թ. ՝ 9894[1]: Ստեղծված վիճակը մեղմացվեց Հայաստանի և Սփյուռքի լայնածավալ օժանդակության շնորհիվ: Առանձնապես խոշոր ծրագրեր իրականացվեցին «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի, «Վաշինգտոնի հայ բժիշկներ», «Ձեռք ձեռքի» և այլ կազմակերպությունների կողմից: Ոլորտի փոփոխությունները շարունակվեցին նաև հաջորդ տարիներին, ինչը նպաստեց առողջապահական մի շարք հարցերի լուծմանը՝ նոր համալիրների կառուցում, ժամանակակից սարքավորումների ապահովում, կադրերի համալրում: ԼՂՀ առողջապահական պետական ծրագիրը, որն ուղղված է բնակչության առողջության բարելավմանը, պետության կողմից դիտարկվում է որպես ազգային անվտանգության ապահովման կարևորագույն խնդիր:

Հետպատերազմյան շրջանում , առհասարակ անկախության տարիներին, ԼՂ կառավարության միջոցառումները, ինչպես նաև հիմնադրամների, բարեգործական ընկերությունների, առանձին անձանց ներդրումները նպաստեցին Արցախի սոցիալական համակարգում լուծել մի շարք խնդիրներ, սակայն ներդրված ջանքերը հարցին չտվեցին ամբողջական լուծում, ինչը նշանակում է բարեփոխումների գործընթացի շարունակականություն:

---

[1] *«Հայաստանի Հանրապետություն», թիվ 28, 16.11.2006:*

Գրականություն

Արխիվային նյութեր

1. ԼՂՀ Կառավարության ընթացիկ արխիվ, որոշում թիվ 122, 04.07.2001:
2. ԼՂՀ Կառավարությանն առընթեր արխիվ, որոշում թիվ 253, 26.08.2003:

Ժողովածուներ, հաշվետվություններ, օրենքներ

1. ԼՂՀ Սահմանադրություն, Ստեփանակերտ, 2007:
2. ԼՂՀ վիճակագրական տարեգիրք 1995-1999, Ստեփանակերտ , 2002:
3. ԼՂՀ վիճակագրական տարեգիրք 2000-2006, Ստեփանակերտ, 2007:
4. ԼՂՀ վիճակագրական տարեգիրք 2002-2008, Ստեփանակերտ, 2009:
5. ԼՂՀ գործող օրենքների ժողովածու 1994-2001թթ., մաս Ա, Ստեփանակերտ , 2001:

Գրքեր

1. Աբրահամյան Հ., Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն. Սոցիալ-տնտեսական, հասարակական-քաղաքական և մշակութային կյանքը (2000-2008թթ), Եր., 2013:
2. Մինասյան Է., Հայաստանի երրորդ հանրապետության պատմություն, Երևան , 2013:

Պարբերական մամուլ

1. «Ազատ Արցախ», թիվ 15, 21.12.2002:
2. «Ազատ Արցախ», թիվ 8, 23.01.2003:
3. «Ազատ Արցախ», թիվ 28, 05.06.2008:
4. «ԼՂ Հանրապետություն», թիվ 27, 12.03.1998:
5. «Հայաստանի Հանրապետություն», թիվ 28, 16.11.2006:
6. «Հայաստանի Հանրապետություն», թիվ 21, 06.02.2007:

Նյութը ներկայացվել է 13.04.2023,
գրախոսման է ուղարկվել 19.06.2023,
տպագրության ընդունվել 22.06.2023:
Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական խորհրդի անդամ, պ.գ.դ. Վ.Ռ.Բալայանը: